

(مقاله پژوهشی)

واکاوی کلامی آثار وجودی امام زمان (عج) در عصر غیبت

رضا باقی زاده^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۳/۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۵/۴

چکیده

یکی از مباحث ضروری و مورد نظر جامعه امروز بحث مهدویت است و از جمله سوالات در این باره این است که با توجه به اینکه امام زمان در غیبت به سر می برد چه کارکرد و فایده‌ای برای مردم دارد؟ از آنجایی که این سوال ذهن خیلی از افراد مخصوصاً جوانان را به خود مشغول کرده است بحث و بررسی و تحلیل در این زمینه می تواند آثار مفیدی به دنبال داشته باشد. این تحقیق در پردازش و تدوین، توصیفی و تحلیلی و در جمع آوری اطلاعات به روش کتابخانه ای و با فیش برداری بوده است و در آخر به این نتیجه رسیده که وجود امام زمان (عج) در عصر غیبت کارکرد و فوایدی در عالم تکوین هم در نقش فاعلی و هم غایی و در عالم تشریح لطف بودن امام، حفظ شریعت، هدایت باطنی، عنایت‌های ویژه و ... می باشد.

واژگان کلیدی: امام زمان (عج)، عصر غیبت، فواید

^۱. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد آشتیان - کرج. Reza.Baghizadeh@Gmail.com

مقدمه

مهدویت و منجی از مباحث قابل توجه در معارف اسلامی می‌باشد. یکی از سؤال‌هایی که در این زمینه مطرح است آثار، فایده و کارکرد وجود امام زمان (عج) در غیبت برای مردم می‌باشد یعنی امام زمانی که حضور ندارند مردم چگونه می‌توانند از او بهره‌مند شوند؟

آیت الله جوادی آملی درباره اشکال فوق می‌گوید: «برخی چنین می‌اندیشند که چون امام چراغ هدایت است برخوردار از نور وجودش در گرو دسترسی به اوست و از سوی دیگر مراجعه به امام برای پاسخ به مسایل شرعی و مشکلات علمی و اجرای حدود و قوانین که ثمره وجود مبارک حضرت است در عصر غیبت امکان ندارد زیرا غیبت مانع افاضه آن مشعل هدایت و استفاضه مؤمنان می‌گردد. حال که چنین است چرا امام باید در غیبت به سر برند و مؤمنان از فیض وجود مبارکشان بی‌بهره بمانند؟» (جوادی آملی، ۱۳۸۷: ۱۳۵)

اگر چه این بحث درباره هر دو غیبت صغری و کبری می‌تواند مطرح شود اما با توجه به این که الان در غیبت کبرای امام زمان (عج) هستیم بیشتر بحث به این مورد برمی‌گردد این موضوع در منابع مختلفی از جمله موارد ذیل مطرح شده است.

۱) امام مهدی موجود موعود، تألیف آیت الله جوادی آملی که در بخش‌هایی از کتاب به غیبت امام زمان (عج) و آثار وجودی آن حضرت پرداخته است.

۲) معارف مهدوی، گردآوری مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم می‌باشد که حدود ۷ صفحه به این موضوع پرداخته است.

۳) مهدویت از دیدگاه اسلام و ادیان نوشته علی ربانی گلپایگانی که یک فصل را به این بحث اختصاص داده است.

این مقاله در صدد است تا به صورت مستقل و مجزا به ابعاد مختلف بحث پردازد.

مفهوم‌شناسی

غیبت صغری:

در روایات برای امام زمان (عج) از دو غیبت صغری به معنای غایب شدن کوتاه مدت که در آن امام زمان (عج) به صورت مخفی زندگی می‌کرد و فقط از طریق نمایندگان چهارگانه

خود با شیعیان مرتبط بوده است. این دوره از زمان ولادتش از سال ۲۶۰ قمری آغاز و سال ۳۲۹ قمری پایان پذیرفت (حدود ۷۰ سال) (ربانی گلپایگانی، ۱۳۹۹: ۱۴۶) غیبت کبری:

از سال ۳۲۹ غیبت کبری آغاز شد و تا کنون ادامه دارد و پایان آن معلوم نیست در این زمان نیابت خاصه پایان یافته و دوران نیابت عامه است یعنی فقهای عادی و پرهیزگار نواب عام امام زمان(عج) در امر رهبری جامعه و بیان احکام الهی می‌باشند. (همان)

۱) آثار وجود امام زمان(عج)

برخی فکر کرده‌اند فایده وجود امام مشروط به حضور ایشان است در حالی که تنها بخش کوچکی از آثار آن حضرت در زمان حضورش است چون تأثیر امام معصوم در نظام آفرینش والاتر از آن است که به امور خاص و مشروط به حضور مشهودانه منحصر شود. این تحقیق در صدد است آثار وجود آن حضرت را در ابعاد مختلف بررسی نماید.

۲) آثار وجود امام در قلمرو تکوینی

یکی از آثار وجود امام زمان(عج) در قلمرو تکوین است مقصود از آثار تکوینی امام غایب آثار وجودی امام معصوم در قلمرو عالم آفرینش به طور عام، و عالم طبیعت به طور خاص است. (همان: ۱۵۹) این مطلب دو جلوه فاعلی و غایی دارد که در این جا به تحلیل و بررسی آن پرداخته می‌شود.

۱-۱. نقش فاعلی امام در جهان

جلوه فاعلی امام در عالم تکوین این است که او بر اساس مشیت حکیمانه خداوند واسطه آفرینش و تدبیر موجودات است. قرآن می‌فرماید: وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا... (انبیاء، ۷۳) و آنان را پیشوای مردم ساختیم تا (خلق را) به امر ما هدایت کنند...

امام باقر(ع) در این زمینه می‌فرماید: و الله ما ترك الله ارضاً منذ قبض آدم(ع) الا و فيها امام يهتدى به الى الله و هو حُجَّتُهُ على عباده و لا تبقى الارض بغير امام حجته لله على عباده. «به خدا سوگند خداوند از روزی که آدم از دنیا رفته زمین را از امامی که هدایت‌گر مردم به سوی خدا بر آنان باشد خالی نگذاشته و زمین بدون امام باقی نمی‌ماند.» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۱: ۷۹).

مقصود امام در این روایت معنای عام امام است که حجت خدا بر بشر می‌باشد، که شامل پیامبران الهی، و اوصیای آنان هم هست. (ملاصدرا، ۱۳۸۳، ج ۲: ۲۴۸)

در زیارت جامعه کبیره^۱ می‌خوانیم: بِكُمْ فَتَحَ اللهُ وَبِكُمْ يَخْتِمُ وَبِكُمْ يُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَبِكُمْ يُمَسِّكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَبِكُمْ يُنْفَسُ الْأَهِمُّ وَيَكْشِفُ الضُّرَّ. خداوند [عالم وجود را] به شما آغاز کرد و به شما نیز ختم می‌کند و به واسطه شما، باران را فرو می‌ریزد و به واسطه شماست که آسمان را از اینکه بر زمین افتد [جز به اذن او] نگه می‌دارد و به واسطه شما، اندوه را می‌زداید و سختی را برطرف می‌کند. (صدوق، بی‌تا، ج ۲: ۲۷۶؛ مجلسی، ۱۳۹۰: ۱۰۲، ۱۳۱)

قرآن درباره فرشتگان می‌گوید: فَأَلْمَدِبِّرَاتِ أُمْرًا (نازعات/۵) قسم به فرشتگانی که (به فرمان حق) به تدبیر نظام خلق می‌کوشند (که قیامتی و حشری خواهد آمد).

در روایتی از جابر بن عبد الله انصاری آمده است که فردی از پیامبر (ص) پرسید: آیا شیعه در زمان غیبت قائم از او بهره می‌برد؟ پیامبر (ص) فرمود: سوگند به آن که مرا به پیامبری برگزیده است از او بهره می‌برند همان‌گونه که مردم از خورشید پشت ابر بهره‌مند می‌شوند شیعیان نیز از نور ولایت امام غایب (ع) بهره‌مند می‌گردند. (مجلسی، ۱۳۹۰: ۵۲، ۹۵).

امام زمان (عج) در توقیع خود که به محمد بن عثمان دومین نایبش صادر شده است آمده است: «وجه انتفاع از من در دوره غیبتم مانند انتفاع از خورشید است هنگامی که ابرها آن را از دیدگان پنهان کردند.» (همان: ۹۲)

وجه تشبیه فایده غیبت امام زمان (عج) به خورشید پشت ابر این است در علوم طبیعی و فلکیات ثابت شده که خورشید مرکز منظومه شمسی و جاذبه اش حافظ زمین است و آن را از سقوط نگه می‌دارد. زمین را به دور خود چرخانده، شب و روز و فصل‌های مختلف را ایجاد می‌کند حرارتش سبب حیات حیوانات، گیاهان و انسان و نورش روشنی بخش زمین است. در شب یا وقتی که خورشید در پس ابرهای تیره پنهان است نادانان گمان می‌کنند موجودات از نور و حرارت خورشید بی‌بهره اند در صورتی که اگر دقیقه ای نور و

^۱ . علامه مجلسی می‌گوید: انها اصح الزیارات سنداً و اعمها مورداً و افصحها لفظاً و ابلغها معنی و اعلاها شأناً. بحار، ج ۱۰۲، ص ۱۴۴.

حرارتش به موجودات نرسد یخ زده و هلاک می‌شوند؛ وجود مقدس امام زمان (عج) نیز خورشید و قلب عالم انسانیت و مربی و هادی تکوینی آدمیان است و در ترتب دینی آثار، بین حضور و غیبت تفاوت ندارد.

آیت الله جوادی در وجه شباهت امام زمان با خورشید می‌گوید:

۱. چنان که خورشید در منظومه شمسی محور حرکت کرات و سیارات است وجود مبارک حجت خدا محور نظام هستی است.
مفتخر در خم چوگان تو گویی، گوئیست! چرخ با عظمت نیز به جز گوی تو نیست (غروی اصفهانی)

۲. بهره‌مندی موجودات منظومه شمسی از خورشید به تابش مستقیم آن منحصر نیست تا پوشیده شدنش ریزش باران، رویش گیاهان و ... هم از برکات خورشید و اثرات اوست هم چنین برکات وجود امام عصر(ع) بسیار فراتر از آن است که غیبت ظاهری آن انسان کامل موجودات را از فیض او بی‌بهره سازد. قوام آسمان و زمین، تدبیر امور عالم، رزق دادن به روزی خوردگان، هدایت یافتن مستعدان و ... هم گوشه‌ای از فیوضات وجود مبارک آن حضرت است که پرده غیبت مانع افاضه آن‌ها نیست.

۳. هنگامی که ابر چونان پرده‌ای میان دیدگان و خورشید حایل می‌شود خورشید را پنهان نمی‌سازد بلکه بیننده را می‌پوشاند و او را از دریافت نور و مشاهده اشراق خورشید محروم می‌سازد.

وجود امام زمان که مایه استمرار حیات عالم و آدم است بسی بزرگ‌تر از آن است که چیزی او را از افاضه عالم هستی باز دارد.

جمال یار ندارد نقاب و پرده ولی غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد (حافظ، ۱۹۵)

۴. ابر، دیدگانی را که از زمین به خورشید می‌نگرند محجوب می‌سازد نه چشم‌هایی را که از فراز ابرها نظاره‌گر او هستند. وجود امام زمان(عج) نیز در چشم دنیاطلبان که سر از عالم طبیعت بیرون نمی‌کنند و از پس ابر تعلقات دنیوی او را به نظاره می‌نشینند غایب است اما آنان که بر سر شهوت‌ها و غبار هواهای نفسانی پا نهاده و به آسمان معنی سر کشیده‌اند هر لحظه در حضور آن وجود شریف‌اند.

تو کز سرای طبیعت نمی‌روی بیرون کجا به کوی طریقت گذر توانی کرد (همان)
 نبینی که جایی که برخاست گرد نبیند نظر گرچه بیناست مرد (سعدی، ۲۹۱)
 ز منزل هوسات ار دو گام پیش نهی نزول در حرم کبریا توانی کرد (شمس تبریزی، ۳۵۹)
 ۵۵ نور افشانی و افاضه خورشید قطع ناشدنی است هر قابلی به قدر استعداد و پیوندش
 با خورشید از فیض او بهره‌مند می‌شود او وجود مبارک مهدی (عج) هر کس به میزان
 استعداد و قوت ارتباط خود مستفیض می‌شود.

۶. هم‌چنان که نتابیدن خورشید هر چند از پس ابر به فراگیری ظلمت و شدت برودت
 می‌انجامد و حیات زمین و زمینی را ناممکن می‌سازد اگر عنایت و افاضه ولی خدا (ع) نباشد
 هر چند از پس پرده غیبت سختی‌ها، تنگناهای معیشت، کینه‌توزی دشمنان، به دوستان
 خاندان عصمت امان نمی‌داد. (جوادی آملی، ۱۳۸۷: ۱۳۶-۱۳۸)

در روایتی دیگر امام زمان (عج) می‌فرماید: انی لامان لا اهل الارض کما ان النجوم امان
 لاهل السما (طوسی، ۱۳۹۵ق، ج ۲: ۴۸۵)

حدیث امان (اهل بیت پیامبر مایه امن و امان برای اهل زمین می‌باشند). در منابع زیادی
 آمده است.

در فقره‌ای از زیارت مطلقه امام حسین (ع) آمده است: به واسطه شما ... زمین درختانش
 را می‌رویانند و میوه‌هایش را بیرون می‌دهد و به واسطه شما زمین تسبیح می‌گوید و کوه‌ها در
 زمین استقرار دارند. (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶: ۶۴)

در دعای عدیله در وصف حضرت ولی عصر (عج) آمده است: الْمُتَنْظَرُ الْمَهْدِيُّ الْمُرْجَى
 الَّذِي بَبَقَائِهِ بَقِيَتِ الدُّنْيَا، وَيُيْمِنُهُ رِزْقَ الْوَرَى، وَبِوُجُودِهِ تَبَتَّتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ؛ قائم منتظر
 مهدی، آن امیدبخشی که به بقایش دنیا باقیست و از برکتش بندگان روزی یافته‌اند و به
 وجودش زمین و آسمان استوار گشته است.

امام سجاد (ع) می‌فرماید: در پرتو وجود ماست که خداوند آسمان را از فروپاشی نگه
 می‌دارد، زمین را از لرزش و سلب آرامش ساکنانش نگه می‌دارد، باران را نازل می‌کند و
 رحمت خود را می‌گستراند و برکات و نعمت‌های زمین را بیرون می‌آورد. (صدوق، ۱۳۹۵:

۱-۲. نقش غایی امام در جهان

هدف آفرینش انسان عبادت و بندگی است خداوند می فرماید: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ. (ذاریات، ۵۶) و من جنّ و انس را نیافریدم مگر برای اینکه مرا (به یکتایی) پرستش کنند.

عبادت برای به وجود آمدن تقوا و تقوا برای سعادت و در جوار رحمت الهی قرار گرفتن (این یعنی انسان کامل شدن)

این منطق اقتضا می کند در هر زمان روی زمین فردی از بشر وجود داشته باشد که به اسماء الهی عالم بوده و مصداق کامل‌ترین انسان باشد از آدم(ع) تا امام عسکری(ع) ادامه داشت و آن انسان امروز امام زمان(عج) است.

بر اساس احادیثی که در موضوع امامت وارد شده وجود مقدس امام، غایت نوع و فرد کامل انسانیت و رابطه میان عالم مادی و عالم ربوبی است، اگر امام روی زمین نباشد نوع انسان منقرض خواهد شد اگر امام نباشد خدا به حد کامل شناخته و عبادت نمی شود و رابطه بین عالم مادی و دستگاه آفرینش قطع می شود. قلب امام زمان به منزله ترانسفورماتوری است که برق کارخانه را به هزاران لامپ می رساند، اشراقات و افاضات عوالم غیبی نخست در آئینه پاک قلب امام و سپس به وسیله او بر دل‌های سایر افراد نازل می گردد حضور و غیبت امام در ترتب این آثار فرقی ندارد.

علامه طباطبایی از پرفسور هانری کربن نقل می کند که گفت: «هنگامی که در دانشگاه سوربن فرانسه کنفرانسی را در زمینه ادیان ارائه می کردم گفتم در میان تمام ادیان و مذاهب ملل جهان تنها شیعه است که مکتبی حیاتبخش و قابل عرضه دارد آنان معتقدند که رابطه انسان با خدا هرگز قطع نمی گردد و همواره انسان کاملی از میان خود انسان‌ها و هم‌نوع آنان وجود دارد که ولی الله مطلق و واسطه فیض میان خلق و خالق است و این ولی اعظم الهی انسانی حیّ و حاضر است.» (جوادی آملی، ۱۳۸۷، ۱۰۶)

امام علی(ع) می فرماید: «زمین هیچ گاه از حجت الهی خالی نبوده و نخواهد بود آن حجت خداوند یا ظاهر و مشهور است و یا غایب و مستور.» (مجلسی، ۱۳۹۰: ۲۳، ۴۵) ابن حجر عسقلانی پس از نقل احادیثی حاکی از نزول حضرت عیسی(ع) به زمین هنگام ظهور

حضرت مهدی (ع) و اقتدای او به آن حضرت می نویسد: «این که عیسی (ع) در آخر الزمان و نزدیک قیامت به مردی از این امت اقتدا می کند و پشت سر او نماز می خواند دلیل بر نظریه صحیح در میان دانشمندان اسلامی است که زمین هرگز از وجود حجت که با دلایل و براهین آشکار برای خدا قیام می کند، خالی نمی ماند.» (عسقلانی، ۱۴۲۲، ج ۶: ۴۹۴)

روایات درباره ضرورت وجود امام و حجت الهی زیاد است. در شرح این احادیث گفته شده است:

زندگی مردم بدون وجود امام و حجت الهی دچار هرج و مرج و فساد و تباهی خواهد شد چون نبود امام یا اصلاً رهبری نیست یا هست و عادل نیست و ستمگر است که هر دو وجه سبب فساد و هرج و مرج می شود. (ملا صالح مازندرانی، ۱۴۲۱، ج ۵: ۱۳۶)

در روایتی امام صادق (ع) فرمود: «اگر زمین بدون وجود امام بماند ساکنان خود را در کام خود فرو می برد.» (صدوق، ۱۴۰۵ ج ۱: ۲۱۰).

امام سجاد (ع) نیز در این زمینه فرمود: «اگر آن کسی از ما که در زمین است نبود زمین اهل خود را فرو می برد.» (همو، ۱۳۹۵: ۲۰۷)

این که گفته شده اگر امام و حجت نباشد زمین اهلیش را فرو خواهد برد کنایه از این است که انسان‌ها هلاک شده و از بین می روند نه این که زمین حقیقتاً ساکنان خود را فرو خواهد برد بلکه مردم در اثر جنگ و نزاع و فساد و تباهی نابود می شوند. (همان)

ملاصدرا در این باره نظر دیگری دارد ایشان می گوید: «زمین حقیقتاً اهلیش را فرو خواهد برد زیرا غرض اصلی از آفرینش زمین، زندگی انسان‌هاست بدون حجت و امام، فاقد ویژگی‌های ارزشی و اخلاقی خواهد بود لذا آب سراسر زمین را فرا خواهد گرفت و سکونت در آن ممکن نخواهد بود.» (ملاصدرا، ۱۳۸۳، ج ۲: ۵۰۲)

۲) آثار تشریحی امام غایب

یعنی آن حضرت در ارتباط با شریعت اسلام و هدایت و رهبری امت اسلامی به ویژه شیعیان آثاری دارد که در اینجا به آن پرداخته می شود.

وجود امام زمان لطف است بر بندگان یعنی امام سبب می‌شود مردم به طاعت نزدیک و از معصیت دور شوند. علامه حلی در این باره می‌گوید: «امامت ریاست عامه الهی در امور دینی و دنیاست برای شخصی از اشخاص به عنوان نیابت از پیامبر صلی الله علیه و آله و این واجب عقلی است زیرا امامت لطف است. پس ما علم قطعی داریم که اگر برای مردم شخصی باشد که ریاست آنها را برعهده گیرد و آنها را راهنمایی کند و دیگران از او اطاعت کنند و او حق مظلوم را از ظالم بستاند و ظالم را از ظلم منع کند مردم به صلاح نزدیکتر و از فساد دورتر می‌شوند.» (حلی، بی تا: ۸۳) شیخ شهاب الدین سهروردی در اثبات وجود ولی عصر (عج) از طریق قاعده لطف می‌گویند:

«در جهان هیچ گاه از حکمت و از وجود کسی که قائم به حکمت باشد و نشانه‌های خداوند نیز در او باشد خالی نبوده است و این چنین کسی خلیفه خداست در زمین و تا زمین و آسمان برپاست چنین خواهد بود... این که می‌گوییم ریاست با اوست مقصود الزام حکومت ظاهری او نیست بلکه گاه امام حکومت تشکیل می‌دهد و آشکار است و مبسوط الید و گاه در نهایت پنهانی (غیبت) به سر می‌برد این امام همان کسی است که مردم او را قطب زمان (ولی عصر) می‌نامند. ریاست جامعه با این انسان است اگرچه نشانی از او در دست نباشد.» (شیخ اشراق، ۱۳۸۸، ج ۲: ۲۱ و ۲۲)

بدیهی است تحقق کامل لطف در گرو آن است که امام در میان مردم به صورت عادی زندگی کند مردم بتوانند او را مشاهده نمایند و به طور عادی با او ارتباط برقرار کنند. امام از اقتدار سیاسی لازم برخوردار باشد. مردم هم باید تبعیت کنند.

اگر سؤال شود که چگونه امام دوازدهم که غایب است می‌تواند لطف باشد: در این باره پاسخ‌های متفاوتی داده‌اند:

۱) امام به صورت ناشناس در مناطق مختلف و در میان مردم حضور پیدا می‌کند و از نزدیک، گفتار و رفتار آنان را مشاهده می‌نماید.

بدیهی است این حقیقت برای کسانی که ایمان دارند نقش مقرریت و برانگیزندگی نسبت به انجام تکالیف الهی و نقش مبعدیت و بر حذر داشتن از معصیت را دارد.

۲) امام چون عنایت ویژه خداوند است از علم گسترده‌ای نسبت به حقایق و حوادث عالم به ویژه افعال و احوال مردم برخوردار است و اعمال آنان در هر شب و روز به امام (ع) عرضه می‌شود. (کلینی، ۱۳۸۸: ۱)

خواجه در تجرید می‌گوید: «وجوده لطف و تصرفه لطف آخر و عدمه منّا.» وجود امام لطف است. ظهور و تشکیل حکومت و زعامت سیاسی لطف دیگر است و اینکه ظهور پیدا نمی‌کند مقصر ما هستیم. (حلی، ۱۳۷۵: ۱۸۲)

آیت الله جوادی در توضیح کلام خواجه می‌گوید: «اصل وجود ولی عصر (عج) لطف است و تصرف خاص آن حضرت لطف دیگری است به شکلی که هیچ تلازمی بین این دو لطف نیست که اگر دومی نبود اولی هم نباشد چون تصرف مطلق آن حضرت به وسیله منصوبان و نایبان عام خود معدوم یا ممتنع نخواهد بود. بلکه اگر مردمی نخواستند نایبان آن حضرت را یاری دهند تا از ظلم جلوگیری شود و از دست دادن این لطف از طرف امام زمان (عج) نتیجه سوء اختیار مردم است. (جوادی آملی، ۱۳۸۷: ۱۴۰، ۱۳۹)

۳) شیخ طوسی می‌گوید: چون زمان ظهور حضرت معلوم نیست؛ مؤمنان در هر زمان و مکانی احتمال می‌دهند که آن حضرت ظهور کند این باور در التزام و پایبندی آنان به احکام الهی مؤثر است زیرا در منزلت و جایگاه آنان نزد امام نقش تعیین‌کننده دارد. (طوسی، ۱۴۲۳: ۸۳)

بنابر این آمادگی بشر برای ظهور و حرکت به سمت اصلاح و تکامل یکی از مصالح و فواید غیبت، انتظار و تکامل بشر و آمادگی فکری او برای ظهور آن حضرت است چون افراد بشر به تدریج آمادگی علمی، اخلاقی و عملی پیدا می‌کنند.

۲-۲. حفظ شریعت

چون شریعت اسلام آخرین شریعت الهی است حفظ شریعت نیاز به پیشوایی معصوم دارد تا در جامعه تحقق پیدا کند. اگر چه برخی از مطالب شریعت در قرآن هست اما همه آن چه در شریعت لازم است در قرآن نیست و از طرفی فهم همه مطالب قرآن در دسترس همگان نیست پس برای دستیابی به شریعت اسلامی به صورت کامل پس از پیامبر (ص) نیاز به امام معصوم است.

اما در زمان غیبت امام زمان حفظ شریعت چگونه انجام می‌شود؟

اگر حکمی از احکام شریعت به هر علت و سببی از دسترس عالمان دینی خارج شده باشد به گونه‌ای که آنان هیچ راه‌های معتبر نداشته باشند برای اثبات حکم شرعی امام می‌تواند از طریق غیر عادی آن حکم را در اختیار عالمان دین قرار دهد. اگر امام عصر چنین اقدامی نکرده باشد کشف می‌کند که احکام شریعت در زمان امامان قبلی بیان شده و در زمان غیبت هم محفوظ مانده است. پس حفظ شریعت توسط امام معصوم مشروط به وجود امام است نه منوط به حضور او. همان‌طور که تصرف تکوینی در عالم در هدایت باطنی امام نسبت به قلب‌های مستعد و دستگیری از درماندگان و برآوردن نیاز آنان همگی از آثار وجودی امام معصوم است و حضور و غیبت در آن‌ها تأثیری ندارد. (ربانی گلپایگانی، بی تا: ۱۷۶)

سید مرتضی در این زمینه می‌گوید: «و الشرع محفوظ مع الغیبه لانه لوجری فیه ما لا یمکن العلم به لفقد ادلته و انسداد الطریق الیه لوجب ظهور الامام لیبانه و استدراکه» (علم الهدی، ۱۴۱۹: ۲۳۲)

شیخ طوسی در پاسخ این اشکال «که اگر نصوص شرعی احکام از سوی امامان پیشین بیان شده و در اختیار شیعیان قرار دارد پس وجود امام معصوم در عصر غیبت برای تبیین احکام شریعت ضرورتی ندارد.» می‌نویسد: «بدون وجود امام معصوم، علم و اطمینان به این که همه نصوص شریعت که توسط امامان معصوم پیشین بیان شده در اختیار ما قرار دارد حاصل نخواهد شد زیرا احتمال این که ناقلان همه آن‌ها را برای ما نقل نکرده باشند یا در نقل خود دچار خطا شده باشند وجود دارد با وجود امام معصوم در عصر غیبت مطمئن می‌شویم که همه آن‌ها برای ما نقل شده است.» (طوسی، ۱۳۸۲، ج ۱: ۳۲؛ ۱۴۲۳: ۷۷)

محقق کراچکی در پاسخ این اشکال که هر چه برای فتوا دادن در مسایل شرعی لازم است از سوی امامان (ع) نقل شده در اختیار فقیهان شیعه قرار دارد پس به وجود امام معصوم در این زمان نیازی نیست می‌گوید: «آثار و نصوص احکام شرعی توسط کسانی برای ما نقل شده که از خطا و اشتباه و سهو و نسیان مصون نیستند بر این اساس بدون وجود امام معصوم که ناظر بر گفتار و کردار آنان باشد و اگر احیاناً سهو و نسیان، خطا و

اشتباهی در نقل احکام شریعت از سوی آنان رخ داد، دخالت کرده و مشکل را برطرف سازد امام زمان در زمان غیبت، مردم به صورت عادی او را نمی‌شناسند ولی در میان مردم زندگی می‌کند و از احوال آنان آگاه است هر گاه آنان از نقل برخی احکام شریعت خودداری کنند یا از مسیر حق گمراه شوند تقیه برای او روا نبوده خداوند او را ظاهر خواهد ساخت تا حق را بیان کند. ابوالصلاح حلبی هم مسئله مزبور را به اختصار بررسی کرده و حفظ شریعت در عصر غیبت را بیان نموده است. (حلبی، ۱۴۰۴: ۲۰۳) سدید الدین حَمَّصی در این باره دیدگاه سید مرتضی و شیخ طوسی را در این باره بیان کرده است. (محقق کراچکی، بی تا، ج ۲: ۲۸۸ - ۲۱۹)

ابن میثم بحرانی نیز معتقد است دیده شدن امام، شرط حفظ شریعت نیست زیرا به اعتقاد ما شریعت در زمان غیبت امام محفوظ است اگر اختلالی پیش بیاید ظهور امام برای بیان آن واجب خواهد بود. (بحرانی، ۱۴۰۶: ۱۱۹)

علامه سید محسن امین حق را دو نوع می‌داند سمعی و عقلی، درباره حق سمعی [نقل شریعت از پیامبر(ص) و امام(ع)] وجود امام معصوم را لازم می‌داند چون ممکن است حق سمعی عمداً یا سهواً کم یا زیاد شود در این صورت حق را بیان کند. (امین، ۱۴۰۳، ج ۱۲: ۶۳-۶۴)

آیت الله مکارم در ذیل این روایت علی(ع) که می‌فرماید: «هرگز روی زمین از حجت خالی نمی‌ماند خواه ظاهر و آشکار باشد و خواه بیهناک و پنهان تا دلایل و اسناد روشن الهی از بین نرود و به فراموشی نگراید.» (ابن ابی الحدید، ۱۹۶۰م، ج ۱۸: ۱۴۷) می‌نویسد: «با گذشت زمان و ورود سلیقه‌ها و افکار شخصی به مسایل مذهبی و دست‌اندازی مفسده‌جویان به سوی تعالیم آسمانی، بارها از قوانین الهی از دست می‌رود و دین دستخوش تغییرات زیان‌بخش می‌گردد. برای آن که اصالت آیین الهی حفظ گردد و جلوی تحریفات و تغییرها گرفته شود باید این رشته به وسیله یک پیشوای معصوم ادامه یابد خواه آشکار و مشهود و خواه پنهان و ناشناس. سینه امام و روح بلندش صندوق آسیب‌ناپذیر حفظ اسناد آیین الهی است تا همه ویژگی‌های آسمانی این تعالیم را در خود نگه‌داری کند.» (مکارم شیرازی، بی تا: ۲۵۸، ۲۵۹)

۲-۳. هدایت باطنی (ایصال به مطلوب)

همان گونه که قرآن دو نوع هدایت دارد ظاهری و باطنی، هدایت در سطح ظاهری معارف و احکام الهی را بیان می‌کند، از گذشته و آینده گزارش می‌دهد و عبرت‌های امت‌های پیشین را یادآور می‌شود. اما در سطح باطنی در روح و جان مؤمنان نفوذ می‌کند و آنان را به تلاش عاشقانه بر می‌انگیزد.

هدایت ظاهری، عمومی و همگانی است: هُدَى لِلنَّاسِ (بقره، ۱۸۵) ولی هدایت باطنی به پرهیزگاران اختصاص دارد: هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ (بقره، ۲)

هدایت امام معصوم از جمله امام زمان نیز مثل قرآن به دو صورت است. هدایت ظاهری، عمومی و همگانی است ولی هدایت باطنی ویژه‌ی کسانی است که به امام ایمان آورده و تسلیم او می‌باشند آنان همان پرهیزگاران هستند.

امام باقر(ع) فرمود: نور الامام فی قلوب المؤمنین انور من الشمس المضيئه بالنهار. (کلینی،

۱۳۸۸، ج ۱: ۱۵۰)

بنابراین منظور از هدایت باطنی این است که اگر کسی واقعا طالب هدایت و سعادت باشد و تلاش خود را برای یافتن و پیمودن راه صحیح به کار بندد امام با هدایت‌های نامحسوس او را هدایت می‌کند یعنی بدون این که فرد خود متوجه شود زمینه‌هایی برای او فراهم می‌آورد تادر راه سعادت توفیق یابد و فردی رستگار گردد. (مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۵، ۱۳۱)

۳) عنایت‌های ویژه

علاوه بر آثار و فواید تکوینی و تشریحی وجود امام عصر در دوران غیبت کبری که بیان گردید افرادی در شرایطی ویژه از عنایت‌های معنوی و مادی امام(ع) بهره‌مند شده و خواهند شد این بهره‌مندی‌های خاص گونه‌های متفاوتی دارد گاهی در ارتباط با کشف حقایق از اسرار عالم یا حل مسئله، یا مشکلی در زمینه معارف و احکام الهی است که انسان‌های برجسته‌ای مانند شیخ مفید، مقدس اردبیلی، سید بحر العلوم و نظایر آنان از آن بهره‌مند گردیده‌اند. و گاهی از امور مادی، جسمانی و مربوط به زندگی دنیوی مانند شفای بیماری جسمانی، یافتن راه، نجات از خطرهای ناشی از راهزنان یا درندگان و مانند آن‌هاست.

امام زمان (عج) در توقیع خود به شیخ مفید فرمود: «هیچ گاه از مراعات حال شیعیان غافل نبوده و یادشان را فراموش نمی کند زیرا اگر چنین بود شدید و ناملايمات طاقت فرسا بر آنان وارد می شد و دشمنان آنان را ریشه کن می کردند.» (طبرسی، ۱۳۸۶، ج ۲: ۴۹۷)

۴) امیدبخشی

در میدان های نبرد، تمام کوشش سربازان زنده و فداکار معطوف این است که پرچم سپاه، در برابر حملات دشمن همچنان در اهتزاز باشد، و متقابلاً سربازان دشمن دائماً می کوشند پرچم آن ها را سرنگون سازند. چرا که اهتزاز پرچم، مایه دلگرمی سربازان و تلاش و کوشش مستمر آن ها است. همچنین وجود فرمانده لشکر در مقرر فرماندهی - هر چند ظاهراً خاموش و ساکت باشد - حرارتی در سربازان به وجود می آورد و آن ها را به تلاش بیشتر و امیدوارتر می دارد چرا که فرمانده زنده و پرچم در اهتزاز است! اما هرگاه خبر قتل فرمانده در میان سپاه پخش شود، لشکر عظیم با کارآیی فوق العاده، روحیه را می بازد و متلاشی می گردد. رئیس یک جمعیت مادام که زنده است، هر چند در سفر یا در بستر بیماری باشد، مایه حیات و حرکت و نظم و آرامش آن هاست، ولی خبر از دست رفتن او غبار یأس و نومیدی را بر سر همه می پاشد. شیعه طبق عقیده ای که به وجود امام زنده دارد، هر چند او را در میان خود نمی بیند، اما خود را تنها نمی داند، و اثر روانی این عقیده در داشتن چراغ امید در دل ها و وادار ساختن افراد به خودسازی و آمادگی برای آن قیام بزرگ جهانی، کاملاً قابل درک است. (مکارم شیرازی، بی تا: ۲۵۵-۲۵۶)

۵) امتحان بندگان

امتحان بندگان از طریق غیبت حضرت و گزینش صالحان، یکی از فواید غیبت آن حضرت است زیرا به واسطه غیبت به ویژه اگر سر آن معلوم نباشد مرتبه ایمان و تسلیم افراد در برابر تقدیر الهی ظاهر می شود و قوت تدین و تصدیق آنان آشکار می گردد. همچنین در زمان غیبت به واسطه حوادث و فتنه هایی که روی می دهد شدیدترین امتحانات از مردم گرفته می شود امتحان یکی از سنن الهی در گزینش صالحان است.

امام علی (ع) در این باره فرمود: «خداوند در آخر الزمان مردمی از فرزندانم را به خون خواهی ما برخواهد انگیخت و او مدتی غایب خواهد شد تا مردم آزمایش شوند و گمراهان

جدا گردند...» (نعمانی، بی تا: ۱۴۱)

امام صادق (ع) نیز فرمود: «غیبت مهدی (عج) امتحان شیعه است.» (کلینی، ۱۴۰۱، ج ۱: ۳۳۷)
 امام موسی کاظم نیز فرمود: «این غیبت خود مایه امتحان بندگان خداوند بزرگ است.»
 (طوسی، ۱۴۱۱ق: ۲۰۴؛ کلینی، ۱۴۰۱، ج ۱: ۳۳۶)

۶) خودسازی

اگر ما بدانیم که اعمال ما در هر هفته یا هر چند روز به محضر امام زمان (عج) عرضه می‌شود این خود عاملی است برای خودسازی و مراقبت. از طرف دیگر امام در حق شیعیان همیشه دعا می‌کند این دعای امام کمک مؤثری برای خودسازی است و غیبت امام هیچ تأثیری در آن ندارد و مردم از دعای امام زمان (عج) بهره‌مند می‌شوند.

نتیجه گیری

با توجه به بررسی و تحقیقی که در زمینه آثار و کارکرد وجود امام زمان (عج) در غیبت آن حضرت در این مقاله شده است نتیجه گرفته می‌شود که اگر چه آن حضرت به صورت فیزیکی حضور ندارد اما در ابعاد مختلف دارای آثار با برکتی می‌باشد. در بعد تکوینی هم در نقش فاعلی و هم غایی اثرگذار است یعنی امام در قلمرو عالم آفرینش به طور عام و عالم طبیعت به طور خاص دارای اثر است. در بعد تشریحی آن حضرت در ارتباط با شریعت اسلام و هدایت و رهبری امت اسلامی به ویژه شیعیان از قبیل لطف بودن امام، حافظ شریعت بودن، هدایت باطنی ثمربخش است. علاوه بر آثار در ابعاد تکوینی و تشریحی عنایت‌های ویژه درباره برخی افراد، امیدبخشی، امتحان بندگان، خودسازی نیز می‌تواند از ثمرات وجود امام زمان (عج) در عصر غیبت باشد.

منابع

- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن ہبہ اللہ (بی تا)، شرح نہج البلاغہ، قاہرہ: داراحیاء الکتب العربیہ.
- امین، سید محسن (۱۴۰۳ق)، اعیان الشیعہ، بی جا: بی نا.
- البحرانی، ابن میثم (۱۴۰۶)، قواعد المرام فی علم الکلام، قم: مکتبہ آیت اللہ مرعشی.
- حلبی، ابوالصلاح (۱۴۰۴)، تقریب المعارف، قم: مؤسسہ النشر الاسلامی.
- حلی، حسن بن یوسف (۱۳۷۵)، کشف المراد، تحقیق، جعفر سبحانی، قم: اعتماد.
- الحمّصی، سدید الدین (۱۴۱۲ق)، المنقذ من التقليد، قم: مؤسسہ النشر اسلامی.
- ربانی گلپایگانی، علی (۱۴۰۰)، مہدویت از دیدگاہ اسلام و ادیان، قم: رائد.
- سہروردی، شہاب الدین یحیی (۱۳۷۲)، مجموعہ مصنفات شیخ اشراق، شارح ہانری کربن، تہران: مؤسسہ مطالعات و تحقیقات فرہنگی.
- الصفائی گلپایگانی، (۱۴۲۸ق) منتخب الاثر، قم: مکتبہ آیت اللہ الصفائی.
- الصدوق، محمد بن علی الحسین (بی تا)، امالی، قم: مطبعہ المحکمہ.
- _____ (۱۳۸۵)، علل الشرایع، قم: مکتبہ الداوری.
- _____ (بی تا)، عیون اخبار الرضا (ع)، تہران: انتشارات جہان.
- _____ (۱۳۹۵ق)، کمال الدین و تمام النعمہ، تہران: اسلامیہ.
- طبرسی نوری، میرزا حسین (۱۳۷۷ش)، نجم الثاقب، قم: انتشارات مسجد مقدس جمکران.
- الطبرسی، احمد بن علی (۱۳۸۶ق)، الاحتجاج، تحقیق محمد باقر خراسان، بی جا: دارالنعمان.
- الطوسی، محمد بن الحسن (۱۳۸۲ش)، تلخیص الشافی، قم: انتشارات المحبین.
- _____ (۱۴۰۷ق)، تہذیب الاحکام، تہران: دارالکتب الاسلامیہ.
- _____ (۱۴۲۳ق)، کتاب الغیبہ، قم: مکتبہ آیت اللہ مرعشی.
- عسقلانی، احمد بن علی بن حجر (۱۴۲۲ق)، فتح الباری شرح صحیح البخاری، بیروت: مؤسسہ الاعلمی للمطبوعات.
- علم الہدی، علی بن الحسین المرتضیٰ، (۱۴۱۹ق)، شرح جمل العلم و العمل، قم: حاذق.
- فاضل مقداد، مقداد بن عبد اللہ (۱۳۸۵)، شرح باب حادی عشر، ترجمہ علی شیروانی، قم: دارالفکر.

- کراجکی، ابوالفتح (بی تا)، *کنز الفوائد*، قم: دار الذخائر.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸ق)، *اصول کافی*، تهران: المکتبه الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر، (۱۳۹۰ش)، *بحار الانوار*، تهران: المکتبه الاسلامیه.
- مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم (۱۳۸۵)، *معارف مهدوی*، قم: دبیرخانه دائمی اجلاس حضرت مهدی (عج).
- مکارم شیرازی، ناصر، (بی تا)، *مهدی انقلابی دیگر*، قم: مطبوعات هدف.
- ملاصالح مازندرانی، محمد صالح بن احمد بن شمس‌الدین، (۱۴۲۱ق) *شرح اصول کافی*، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
- ملاصدرا، صدرالدین محمد (۱۳۸۳ش) *شرح اصول کافی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- نعمانی، ابو عبدالله محمد بن ابراهیم بن جعفر کاتب (بی تا)، *الغیبیه*، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران: صدوق.

Theological analysis of the existential works of Imam Zaman in the age of occultation

Reza Baghizadeh1

Abstract

One of the important and desired topics of today's society is the discussion of Mahdism, and one of the questions in this regard is that considering that the Imam of the Time is in occultation, what is its function and benefit for the people? Since this question has occupied the minds of many people, especially young people, discussion and analysis in this field can have useful results. This research has been descriptive and analytical in processing and compiling, and in collecting information in a library method and by taking notes, and in the end, it has come to the conclusion that the presence of Imam Zaman (A.S.) in the age of absence has functions and benefits in the world of evolution. The role of the imam is active and at the same time final, and in the world of legislation, it is the kindness of the imam, preservation of the Sharia, inner guidance, special favors, etc.

Key words: Imam Zaman, era of occultation, benefits

---

¹ . Assistant Professor of Islamic Azad University, Ashtian-Karaj Branch; Mobile phone: 09125628537; Email: Reza.Baghizadeh@Gmail.com